

MUHAMMED AYAZ İSHAKÎ, *Hayâtı ve Faâliyeti* — 100. *Doğum Yılı dolayısıyla*; Tertib Edenler: Tâhir Çağatay, Ali Alkış, Saadet Çağatay İshakî, Hasan Agay. Ankara, 1979, Ayyıldız Matbaası A. Ş., xxiv + 351 sayfa.

Eserin, Tertib Hey'eti adına, Prof. Dr. Saadet Çağatay-İshakî tarafından yazılan, "Türkiye'yi yeni devreye muvaffakiyetle yönelten Büyük Atatürk, bütün dünya Türkleri'nin müşterek malı olan dil, edebiyat, tarih ve içtimâ'i durumlarının eskiden yeni devreye kadar araştırılmasını emir ve vasiyet etmiştir,, cümlesiyle başlayan *Önsöz*'de, böyle araştırmaları güçleştiren sebeplerden, bu yoldaki çalışmaların yeni devirler için ibret alınacak safhaları göstermeğe yardımcı olacağından, coğrafi bakımdan geniş sâhalara yayılmış olan Türk kavimleri arasında, kendilerini fedâ edercesine hizmet edip çalışmış şahsiyetleri tanımamızı da sağlayacağından bahsedilmiştir; eser, böyle bir şahsiyeti ögmek için değil, alçak-gönüllülükle, onu yakından tanıtmak maksadıyla hazırlanmıştır.

'Ayaz (عياض) İshakî, dörtüzyüzyılı aşan zamândan bu yana, yabancı bir halk boyunduruğu altında yaşayan bir Türk zümresinden, Yusuf Akçura'nın Şimâl Türkleri'nden, Abdullah Taymas'ın kullandığı adıyla Kazan Türkleri'nden, bu zümrenin yerleşmiş bulunduğu coğrafi sâhaya göre İdil-Ural ülkesinden, başkaca bir deyişle İdil-Ural Türkleri'ndendir. Kendisinin kullandığı, bu coğrafi sâha dolayısıyla İdil-Ural'dır; 1917 ihtilâli ardında kurulup, ömrü kısa süren Millî İdâre devrinde bu yurdun resmî adı olarak da İdil-Ural kullanılmıştır. Bura halkının temsilcisi olarak tarihi bakımdan, başkaca yönleriyle de mühim olan Ayaz İshakî'nin kendi hayât ve şahsiyetiyle ilgili ba'zı yazılarının bütünü, ba'zılarından parçalar alınacağı kaydedilen *Önsöz*'de, nekrolojilerin, hâturaların da eserde yer aldığından bahsedilmiştir (S. IX-X).

Eserde *Önsöz*'ün ardından, *Ayaz İshakî'nin Kısa Terceme-i Hâli* (23.II.1878—22.VII.1954) başlıklı imzâsız yazı gelmektedir; bu hayât çizgisinin İngilizce, Fransızca, Almanca'ya çevrilmiş metinlerine de yer verilmiştir (S. XI-XXI). Kısa, fakat özlü, dolayısıyla çok faydalı bu hayât çizgisinden kısacası şu bilgileri ediniyoruz: Tatar halkının Millî Kurtuluş hareketleri öncülerinden, bu uğurda çalışan yorulmaz mücâhidlerinden olan Ayaz (Çayaz) İshakî, gazeteciliği, edebî eserleriyle de ün kazanmıştır. 23 Şubat, 1878'de şimdiki Tataristân'ın Yavşırma-köyü'nde doğmuş, Çistay ve Kazan medreselerinden sonra, 1898-1902 yıllarında Kazan Uçitelskaya Şkola'sında öğrenimini tamamlamış, o yıllarda ihtilâl hareketlerine fi'len katılmış, "1905'de, gizli siyâsî Tang'cılar teşkilâtı'nın kurucularından olmuştur,,; aynı yılda Nijniynovgorod'da toplanan I. Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı'nda Tatar Radikal Milliyetçi Gurupu'nun yöneticisi olarak bulunmuştur.

İhtilâl hareketlerine bu katılmaları yüzünden yıllar boyu habs ve sürgün edilmiş, ancak sürgünden dönünce, 1913-18 yılları arasında Petrograd'da, Moskova'da *İl* ve *Söz* gazetelerini Tatarlar'ın maddî yardımıyla çıkarabilmiştir. Fi'len siyâsî çalışmaları, gazeteciliği yanında, 1897-1918 yılları arasında edebî bakımdan

kıymetli yirmidokuz eser yazmış, bunlar Sovyetler Birliği'nce halktan gizli tutularak ortadan kaldırılmış bulunmaktadır.

Çarlık'ın devrilmesinden sonra, 1917 Mayıs'ında, Moskova I. Bütün Rusya Müslümanları ile Kazan'daki II. Kurultay'ı tertibleyenler arasında İshaki de bulunuyordu. "İç-Rusya ve Sibiryâ Türk-Tatarları Millî-Medenî Muhtâriyeti'nin Dışişleri Vekili olarak seçilmiş,, bu vazifesi dolayısıyla Sulh Konferansı'na katılmak için Uzak-Doğu yoluyla giderken bir süre Japonya'da kaldıktan sonra Avrupa'ya geçmiştir. Bolşevikler'in Rusya'da yönetimi ele geçirmeleri yüzünden vatanına geri dönmeksizin mülteci olarak Paris, Berlin, Varşova'da kalmış, Türkiye'ye de gelmiştir. Fi'len siyâsî çalışmalarını bu sıralarda da sürdürdüğü görülür: İdil-Ural İstiklâlî fikrini savunduğu, Türk-Tatarlar'ın millî organı olan *Millî Yol*, sonraki adıyla *Yanga Millî Yol* gazetelerini 1928'den II. Dünyâ Savaşı'nın başlangıcına kadar neşretmiş, bu arada, 1931'de Kudüs'teki Müslüman Kurultayı'na da katılmıştır. "1935 yılında Mukden şehrinde, Uzak-Doğu'da yaşayan Türk-Tatarlar'ın millî organı olarak da *Millî Bayrak* gazetesini,, yayımlamağa başlamış, bunu Japonlar'ın yenilgiye uğramasına, 1945 Ağustos'una değin devam ettirebilmiştir. 22 Temmuz, 1954'de Ankara'da ölen İshaki, vasiyeti yerine getirilerek İstanbul'da Edirnekapı mezarlığı'na gömülmüştür (S. xı-xxii).

Eserin başında, yine Romen rakamlarıyla sayfaları işaret edilen yazıların sonuncusunu *Ayaz İshakî İdilli'nin Eserleri* teşkil etmektedir. Bu bibliyografyada kaydedilen eserlerinin sayıca kırkaltıyı bulduğu görülür. Bunlardan çoğu Kazan'da İstanbul'da, Berlin'de, bazıları Orenburg, Moskova, Paris'te yayımlanmıştır. Bunlar arasında sayıca kabarık olanlar roman, hikâye, dram, komedi ve bu nevi'deki başkaca tiyatro eserleridir. Bunlar dışında siyâsî, ictimâ'î eserleri de sayıca az değildir. Eserlerin bibliyografya künyeleri verilirken kısaca bazı notlar kaydedilmiştir: *Derebeyleri*, Gogol'dan tercemedir; *İdil-Ural* adlı eseri Fransızca'ya (Paris, 1933, 40 s.), Rusça'ya, Polakça Lehcesi'ne de çevrilmiştir. Yine bu notlar dolayısıyla *Zindan* adlı beş perdelik, altı manzaradan meydana gelen dramının (Kazan, 1907, Yermolov Matbaası, 80 s.) başında, hayât çizgisi ile bir resminin bulunduğunu da öğreniyoruz. 1896-1947 yıllarında basılan eserlerinin tesbit edilmiş olduğu bu bibliyografya listesinde, yer-yer, basılmamış bulunan eserleri de kaydedilmiştir; bunlar *Yolsuzlar (Yolsuzlar)* ve *İki Ut arasında (İki Ateş arasında)* adlı dramları ile, *Hâtra Defteri*, *Şimâl Türkleri'nin Edebiyat Tarihi*, Kudyakov'dan çevirdiği *Kazan Tarihi*'dir. Bunlardan sonuncusu dolayısıyla, "T. T. Kurumu için hazırlanmış olup orada muhâfaza edilmektedir,, notu verilmiştir. Eserlerini içine alan, üzerinde durduğumuz bibliyografya ardında yer alan *Gazeteciliği* başlıklı kısımda, yazdıklarının neşredildiği gazetelerin adı, yılı, yayımlandığı yer adları verilmiş bulunuyor; bu listeden, beşi Kazan, üçü Moskova, geri kalan üçü Sibiryâ, Berlin, Çin'de yayımlanan onbir gazetede muhtelif yazılarının 1901-45 yıllarında basılmış olduğunu öğreniyoruz (S. xxii-xxiv).

Buraya kadar, kitabın başında yer alan, sayfaları Romen rakamlarıyla gösterilen *Önsöz* ile *Ayaz İshakî'nin Kısa Terceme-i Hâli*, *Ayaz İshakî İdilli'nin Eserleri*, *Gazeteciliği* adlı yazıları tanıtmaya çalıştık; fakat onu, hayatının hemen-hemen her yönü ile muhtelif eser ve hususiyetleri ile geniş ölçüde tanıtop canlandıran, eserin bundan sonrasını, bütününi meydana getiren ve kırkbeş yazıyı içine alan bölümüdür (S. 1-351).

Bu bölümdeki kırkbeş yazıyı İshakî İdilli'nin kızı Prof. Saadet Çağatay, dâmadı Prof. Tâhir Çağatay'ın, onu çok yakından tanıyan arkadaşlarının, kendisiyle tanışmış olanların hâtıra ve incelemeleri teşkil etmektedir; bu arada hakkındaki şiirlere kendisinin de hayâtını, eserlerini, şahsiyetini ve fikirlerini aydınlatıcı yazılarına yer-yer rastlamaktayız.

Eserde İshakî'nin hayâtını aydınlatıcı epeyi hâtıralar vardır. Kendisinin anlattığı yedi yaşında bulunduğu zamândan başlayarak otuzdört yaşına kadarki hayâtı (1885-1919), Ali Alkış tarafından kaleme alınan *Anılar* dolayısıyla epeyi aydınlatılmıştır (S. 295-305). Onun 1907'de yayımlanan *Zindan* adlı eserine Said Râmî, Abdurrahman Hüseyinov tarafından yazılan hâl tercemesinden ve İshakî'nin *Abdu'l-Kayyûm Nâsırî* adlı makâlesinden nakledilen metinler medrese hayâtıyla ilgilidir (S. 195-202; 203-205). Esere, *Zindan'dan ba'zı Parçalar* başlığıyla nakledilenlerden siyâsî yazıları ve fi'len çalışmaları yüzünden 13 Aralık, 1905'den itibaren tutuklanmak için nasıl ta'kibedildiği, o sıralardaki maddî ve ma'nevî sıkıntılarla, üzüntülerle geçen hayâtı, onbir ay sonra 29 Ekim, 1906'da nasıl tutuklandığı, Çistay habshânesine nasıl götürülüp tıklandığı hakkında epeyi bilgi ediniyoruz (S. 206-15). Bu tutuklanması dolayısıyla, yine kendisi tarafından yazılan *Gazetecilik İşinde Yirmibeş Yıl* adlı hâtıralarında iki ay süren habsinin sebepleri, daha sonra, 1907'de neden tutuklandığı, altı ay Kazan habshânesi'nde kaldığı, bu yılın sonlarında üç yıl müddetle Arhangil'e (Avrupa Sibiryası'na) sürgün edildiği, bundan sonraki hâdiseler, yedi yıl Kazan'a dönemeyip âilesinden nasıl uzak yaşadığı, 1906-31 yılları arasındaki hayâtı hakkında epeyi geniş bilgi verilmiştir (S. 226-52). Onun siyâsî hayâtını aydınlatan bir başka yazı, *Günlük Notlardan Önemli Parçalar* başlıklı hâtıralarıdır; 1920 Mart ve Nisan'ında Paris'te kimlerle, hangi mes'eleleri görüştüğü hakkındaki bu notları (S. 216-25), yanılmıyorsak, kitabın başında yer alan eserlerinin listesinde basılmamış bulunduğu kaydedilen *Hâtıra Defteri*'nden nakledilmiştir.

İshak İdilli'yi hayâtı, şahsiyeti, eserleriyle tanıtan yazıların başlıcalarından biri, kızı Saadet Çağatay'ın hâtıra ve incelemeleridir. *Muhammed Ayaz İshakî* başlıklı yazısında onun dedeleri, babası, eşi, öğrenimi, yakın arkadaşları hakkında, *Zindan* adlı eserinden de faydalanılarak epeyi geniş bilgi verilmiştir. "Babam Ayaz Bey'i çok küçüklüğümden tanımıyorum. Onunla tanışmam ve ilk çocukluk hâtıralarım 1913 yılının ilkbaharında sürgünden döndüğü zamâna rastlar. Onunla olan anılarım da bundan sonrasına âittir,, diyen Saadet Çağatay, bu tarihten 1948'e kadarki hayâtı üzerinde durmuştur: 1913-17 yıllarında çok meşgûl olan babasını, ba'zı yaz aylarında köylerine birkaç günlüğüne uğradığı zamânlarda görebiliyordu; 1917 devriminden sonra, Kazan'a ilk def'a serbest olarak gelebilmiştir. Bir süre Kazan'da, Moskova'da, sığındığı Batı-Sibiry'a'da kaldıktan sonra 1919 sonlarında Avrupa'ya geçmiş, 10 Mart, 1920'de Sulh Hey'eti a'zâlığı dolayısıyla Prag ve Paris'e varmış, 1922'de Berlin'de yerleşmiş, Finlandiya'da az süre kalmış ve 1923'de Berlin'e dönmüştür. *Üye Tabâ, Küz (Güz), Jan Bayevîç, Lokman Hekim, Uluğ Bayram* adlı edebî eserlerini, o siyâsî mücâdelelerle geçen yıllarında, 1922-24 arasında Berlin'de yazmıştır. 1925'de Ankara'ya göç etmiş ise de, geçimini sağlayacak bir iş bulamadığından İstanbul'a taşınmış, 1927 sonbaharında Varşova'ya gidip yerleşmiştir. 1931'de İstanbul'da bulunduğunu, bir-ara Ankara'ya da gidip-geldiğini

öğreniyoruz; bundan sonraki hayatının sekiz yılı aydınlatılmış değildir; 1939'da Türkiye'ye bir daha geldiği kaydedilmiştir (S. 255-88). Saadet Çağatay'ın, *Ayaz İshakî'den Anılar* ve *Babam Ayaz İshakî'nin Son Günleri* başlıklı iki yazısı daha vardır; bunlarda, İshakî'nin, "Rusya'da hapsedilmesinin, sürgüne gönderilmesinin sebebi, 1913 ilkbaharında dönüşüne kadar hiçbir şekilde açık olarak,, belirtilmediğinden, *Zindan'* a dayanılarak asıl sebebinden bahsedilmekle beraber, esâs olarak 1954 yazında Ankara'da bulunduğu, hastalığı, son günleri ve ölümü üzerinde durulmuştur (S. 289-94; 337-43). Yine Saadet Çağatay'ın, *Ayaz İshakî'nin Tiyatro Eserlerinden* başlıklı bir incelemesi de bulunmaktadır; *Züleyhâ* ile *Muallime'nin* yer-yer metinler nakliyle özeti, yazılışı, basımı, v.b. hakkında gerekli bilgiler verilmiştir (S. 179-191). Üzerinde durduğu bir başka eseri, büyük hikâye nevi'nden *Ustad Bike'*dir (S. 192-94).

Prof. Dr. Tâhir Çağatay'ın, *Büyük Türklük Mücâhidi İshakî* başlıklı yazısında, "Türk ülkelerinin Rusya tarafından istilâ edilişi,, mes'eleleriyle ilgili girişten sonra, eserlerinin çoğunda, "Türk-Tatar halk topluluğunun içtimâ'î hayat problemlerini aydınlatmağa,, çalıştığından, onun eserlerinin, "san'atla ilgili taraflarını inceleyip kıymetlendirmek erbâbını uzunca zamân uğraştıracak bir konu teşkil,, edeceğinden bahisle, *Teallümde Saadet, Zindan, İkiyüz Yıldan sonra İnkırâz* eserlerinin dayandığı ana fikirleri, bunların içtimâ'î hayatı ne ölçüde yansıttığı husûsları ele alınmıştır. Yönettiği *İl, Millî Yol* gazeteleri, Berlin'de yayımlanan *Yaş Türkistân* dergisiyle işbirliği yaptığı, bu çok yönlü şahsiyetin savunduğu başlıca fikirler, ömür boyunca süren millî siyâsî mücâdeleleri yüzünden Türk-Tatar halkınca duyulan sevgi ve bağlılığın ölümünden sonra da canlılığını kaybetmediği, dolayısıyla kazandığı ün anlatılmıştır (S. 89-95).

Eserde, Ayaz İshakî'nin belli bir yönünün ele alındığı, konu bakımından sınırlanmış incelemeler sayıca az değildir: Ahmed Tâhir'in *Ayaz İshakî'nin Millî Yol ve Millî Bayrak'taki Yazılarının Konuları* başlıklı yazısında 23 Aralık, 1928—Eylül, 1939 tarihlerinde yayımlanan *Millî Yol* mecmuasındaki yüziki makâle ve müsâhabesinin basıldığı yıllar bildirilerek tesbit edildiği görülür; günlük muhtelif hâdiselerin, mes'elelerin işlendiği bu yazılar arasında yakın arkadaşı Abdullah Tokay'ın ölüm yıl dönümleri, Gâzî Mustafa Kemal Paşa, Ağaoğlu Ahmed Bey, v. b. şahsiyetlerin ölümleri dolayısıyla nekrolojiler de yer almaktadır. "Yırak-Şark'taki İdil-Ural Türk-Tatarları'nın adına 1934-35'de, Mukden-Çin'de,, yayımlanan *Millî Bayrak'taki* kırkbir yazısının yalnız başlıkları verilmiştir. Bu mecmua ve gazetede yazıları bir kitap hâlinde toplandığı takdirde 900-1000 sayfa teşkil edebileceği öne sürülmüştür (S. 112-20). Gustav Burbiel'in İngilizce'ye tercemesine de yer verilen *Gayaz İshakî'nin Tatar Edebiyatı'ndaki Yeri* (S. 133-49), Kıvrımlı Ca'fer Seyd Ahmed'in *Kazan Edebiyatı ve Ayaz İshakî* (S. 150-57), B. Musabay'ın *A. İshakî Hizmetlerinde İnsan Hakları Mes'lesi* (S. 121-31), Medine Sali Ahmed'in *Ayaz İshakî'nin Eserlerinde Türk-Tatar Kadını* (S. 162-66) başlıklı makâlelerinde sınırlanmış, belli bir konu işlenmiştir.

1 Ekim 1948'de, İstanbul'da san'at hayatları elli yılı dolduran gazeteci ve yazarları onuruna yapılmış olan jübileye dış Türkler'den de bu yolda ün kazananlar, bu arada Ayaz İshakî de da'vet edilmiştir; bu toplantıdaki, İdil-Ural Türk-Tatarları edebiyatı'nın kendine öz yanlarından kısaca bahsettiği, "Türkiye

Türkleri meyânında kendi kendini aramak, özlüğünü bulmak cereyanlarının doğacağına ve bu ayrı ülkelerde yerli renklerde meydana gelen Türk dalları edebiyatının yek-pâre bir Türk edebiyatı hâline,, getirileceğine inandığını söylediği konuşması da esere alınmıştır (S. 253-54). Bu da'vet edilişi gibi hakkında yazılan şiirler de, mücadele ve eserleri dolayısıyla ona karşı duyulan bağlılık, sevgi ve minnet duygularının içli birer ifâdesidir: Bu şiirlerden tarih bakımından en eskisi, 1906'da *Tavîş* gazetesini Kazan'da yayımlamağa başlaması üzerine, yakın dostu Abdullah Tokay tarafından yazılmıştır; aynı arkadaşının 1913'de yazdığı *Muharriрге* başlıklı şiiri de onun hakkındadır (S. 322, 177 v.d.). Ayaz İshaki'ye, 1934'de, Uzak-Şark'ta yapılan sù'-i kasdden ötürü yazılan, on beyti içine alan *Kara Küç'ke* (*Kara Güc'e*) adlı şiirin yazarı Sâniye Hanım'dır; Ahmed Virgaz'ın yazdığı *Millet Hânlerine* adlı şiiri de, Japonya'da İdil-Ural Türk-Tatar Cemiyeti'nin kuruluşunu kutlamak için Tokyo'da 11 Şubat, 1934'deki toplantıda, bu Cemiyet'i önlemek için yapılan cana-kıyma teşebbüsü üzerine yazılmıştır (S. 161, 65). Şahveli Kilevli'nin *Milyon Çeçekler*, "Ayaz İshaki'nin kırk yıllık edblik hizmetine sunulmuştur,,; Şarkî Türkistânlı Settâr Mukbiloglu'nun Ulu *Üstâdın Râhuna* adlı şiiri ise, adından belli olduğu üzere ölümü dolayısıyla yazılmıştır (S. 178, 107).

22 Temmuz, 1954'de hayâta gözlerini yuman Ayaz İshaki'nin vasiyeti gereğince, cenâzesi İstanbul'a nakledilmiştir; esere, *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*'nden alınan *Merhum Ayaz İshaki'nin Cenâze Töreni* başlıklı yazıda, Ankara-istasyonu'ndaki, İstanbul'da Edrinekapı mezarlığı'na gömülmesi sırasındaki ihtifâlde ilgili bilgi verilmiştir (S. 344-45). *Ölümünden Sonraki Anma Töreni* başlıklı yazıdan, 26 Ağustos, 1954'de Tatar-Başkurt muhâcirlerinin isteği üzerine Münih'teki Müze'de yapılan merâsime katılan on siyâsi derneğin ve temsilcilerinin adları verilmiştir; Mustafa Veli'nin *Canlı Merâsim*, Kadircan Kaflı'nın *Yeni Sabâh* gazetesinden alınan *Esir Türkler* adlı yazılarında, bu ihtifâlde kimlerin konuştuğu anlatılmış, söylenenlerden ba'zı cümleler de nakledilmiştir (S. 346-51).

Eserde, İshaki için yazılmış olan nekrolojiler sayıca az değildir. Bunlara örnek olarak Tokyo eski Ataşemiliteri, İkinci Dünyâ Savaşı başlarında, 1940'da, İshaki'nin Londra'dan Türkiye'ye dönebilmesini sağlayan Emekli General Rüştü Erdel-hun'un, Kadircan Kaflı'nın, Arif Sultan'ın, Yusuf Uralgiray'ın, Abdullah Battal-Taymas'ın, Alioğlu Fadli'ın, Hâfız Şihmay'ın, Müstecib Ülkusal'ın, Mehmed Emin Resûl-zâde'nin, Said Şâmili'nin, Hidâyet Yaşın'ın, Hamîd Reşid'in yazılarını gösterebiliriz (Sırasıyla bk., s. 69-70, 79-80, 81-88, 96-103, 167-76, 306-309, 310-12, 313-15, 316-19, 320-23, 329-32, 333-36).

Buraya kadar, içindekileri tanıtmaya çalıştığımız eser hakkında, faydalı olabileceği düşüncesiyle tenkidlerimize yer vereceğiz:

Saadet Çağatay'ın *Ayaz İshaki'den Anılar* başlıklı yazısının, kitabın başındaki *İçindekiler* kısmında unutulup kaydedilmediği görülmektedir (S. 289-94, krş., s. VII).

Ayaz İshaki'nin Eserleri başlıklı, basılmış ve basılmamış eserlerini içine alan bibliyografya künyeleri ile incelemelerde verilen bilgilerin ba'zan birbirini tutmadığı görülür:

İlk eseri olarak, "*Taallümde Saadet*, Kazan, 1896-98,, kaydedilmiştir; hakkındaki incelemelerden ikisinde, bu ilk eserinin 1898, bir başkasında 1899'da basıldığı

bildiriliyor ¹. *Cemiyet* adlı eserinin verilen bibliyografya künyesi ile, bunun dış kapağı-
nın neşredilen fotokopisi karşılaştırılınca ba'zı eksik ve fazlalıkların bulunduğu
görülür ². Ba'zı bibliyografya künyelerinde eserin adı dışında hemen-hemen hiçbir
kayde raslanılmamaktadır: “*Ul, Eli Öylenmegen İdi! (O Daha Evlenmemiş İdi)*, ;
“*Lokman Hekim*, hikâye,,; *Tatar'ın Kızı*, roman, İstanbul,,; “*Hayât Yolunda*, dram,,;
“*Tövbekâr Hatun*, hikâye,, şeklinde verilen bibliyografyalardan dördünde basılıp
-basılmadığına, birinde ise basım yeri dışında gerekli bilgilere yer verilmemiştir ³.
Bir başka bibliyografya künyesinin, “*Otuz Yıllığım, hâtıralar, 1927*,, şeklinde kay-
dedilmiş olması yüzünden, 1927 tarihinin, eserin basıldığı veyâ yazıldığı yılı mı
ifâde ettiği anlaşılamıyor. Ali Alkış'ın incelemesinde ise, “*Otuz Yıllığım* adlı eseri
ile edib, edebî faaliyetinin otuz yılını anılar şeklinde okuyucularına sunmak iste-
miştir,, bilgisi, “Bu elyazma eseri ma'alesef II. Dünya Savaşı sırasında ba'zı evrâkı
ile birlikte kaybolmuştur,, dip-notu verilmiştir ⁴. “*İdel-Oural (İdil-Ural)*, Paris
1933, 40 s.,, (Not. Eser Fransızca olup ayrıca Rusça'ya ve Polakça'ya (lehçe) ter-
ceme edilmiştir.) kaydıyla tantılan eserin Türkçe olarak yazıldığını, Vassan Girey
Cabagi'nin *Hatırlıyorum* başlıklı yazısındaki, “İşte ben 1921'de üçüncü def'a olarak
Ayaz İsakî ile Paris'te karşılaştım ve yazdığı *İdil-Ural* adındaki eserini Fransızca-
ya terceme ettim,, cümlesi dolayısıyla öğrenmiş oluyoruz ⁵.

Üzerinde durduğumuz *Ayaz İshakî'nin Eserleri* adlı bibliyografyada ba'zı eserleri-
nin hiç kaydedilmediği anlaşılır: Said Şâmilî, İshakî'nin bir köy imamı olan, halk
uğruna yardım ve fedâkârlığıyla tanınmış babasının te'siriyle henüz onsekiz yaşında
iken yazdığı hikâyeleri ile halkın iztirablarını anlatmağa başladığını, “ondokuz
yaşında iken, üzerinde derin te'sir bırakan *Cerrah Baba* eserini Kazan Lehçesi'ne,,
çevirdiğini, Çar sansürleri yüzünden bunun basımına izin verilmediğini yazmıştır.
A. Battal'ın verdiği bilgiye göre, *Yüzbaşı'nın Kızı* adlı, Puşkin'den çevirme bir eseri
de vardır ⁶. Necib Asrî'nin eserinde, Puşkin'den 1899'da terceme ettiği bu eserinin
adı *Kapudan Kızı* olarak kaydedilmiştir; aynı yazardan, 1902'de Kazan-Tatar
Dârü'l-Muallimîni'ni bitiren İshakî'nin *Tesâdüf yâ ki Gül'izâr* adlı eserini tamam-
ladığı bilgisini de ediniyoruz ⁷. Kitaptaki incelemelerde, dramlarından birinin
adının yanına ma'nâsı da kaydedilerek *Tartışu (Mücâdele)* şeklinde, İshakî'nin
bir makâlesinde lugat olarak kullandığı *tarşuvci* kelimesinin yanına, yine parantez

¹ S. xxii, nu. 1, krş., s. 90, 321; 159. *Üyge Taba* adlı romanın yazılış tarihi bibliyografyada 1922, bir incelemede 1923 olarak kaydedilmiştir: S. xxiii, nu. 32, krş., s. 3.

² S. xxii, nu. 15, krş., s. 132.

³ S. xxiii, nu. 27, 34; krş., s. xxiv, 42, 43, 44.

⁴ S. xxiv, nu. 37, krş., s. 3.

⁵ S. xxiv, nu. 38, krş., s. 325.

⁶ S. 321, 171.

⁷ N. A. (.ع.ن), *Şimâlî Türk Ediblerinden Ayaz İshakî*, İst., 1328, *Tanin Matbaası*, s. 9, 10. N. A. remzinin birçokları tarafından Necib Âsım sanıldığını, bunun Kazanlı ve şiipleri de bulunan Necib Asrî tarafından yazıldığını, telefon aracılığıyla Prof. Saadet Çağatay'dan sormamız üzerine öğrenmiş bulunuyoruz. Capitaine: *Officier militaire: Yüzbaşı* ma'nâsını da ifâde ettiğinden, İshakî'nin tercemesinde

işareti içerisinde *mücâdeleci* kelimesi yazılmıştır. Bu dramın adının *Ayaz İshakî'nin Eserleri* listesinde *Tartışu* (*Münâzara*) şeklinde yazıldığı görülür⁸; bu eser adının, ma'nâca doğru olan karşılığı *münâzara* değil, *mücâdele* olduğu anlaşılmaktadır.

Gazeteciliği başlıklı onbir gazeteyi içine alan listede kaydedilenlerden ba'zılarının adlarının, yayımlandığı yılları gösteren tarihlerin doğru olmadığına da dikkati çekmek istiyoruz; "*Tang Yıldızı*, 1905 Kazan.,"; "*Tang Mecmuası*, 1905, Kazan.,"; "*Tavuş*, 1906, Kazan.,", şeklindeki kayıtların yanlışlığı, İshakî'nin 1931'de yayımlanan *Gazetecilik İşinde 25 Yıl* adlı makâlesinde bu gazeteler hakkında verdiği bilgilerle karşılaştırılınca kendiliğinden ortaya çıkar: "Tam 25 yıl önce, 1906 yılının 18 Mayıs'ında ilk gazetemiz olan *Tang*'ın birinci sayısı çıkmıştı,, diyor. Mecmua değil, gazete olduğu anlaşılan *Tang Yulduzu* bundan az sonra neşredilmeğe başlanılmıştır. *Tavuş* (*Ses*) gazetesinin ilk sayısının çıkış tarihi de, yine kendisinin kaydine göre 23 Nisan, 1907'dir⁹.

Üzerinde durulmağa değer bir başka mes'ele, İshakî'nin, bahsettiğimiz *Gazeteciliği* başlıklı listede kaydedilenler dışında başka gazete ve mecmualarda da neşredilen yazıları bulunduğudur.

Yanılmıyorsak, onun Türk basınındaki ilk yazısı, İstanbul'da bulunduğu sırada, *Sırât-ı Mustakîm* mecmuasında, 1909'da yayımlanan *Lisân Mes'ele-i Tasvîr-i Efkâr Muharrirlerinden Süleyman Nazîf Bey'e* başlıklı makâlesidir¹⁰. Bu yazısından, Süleyman Nazîf'in fikirlerinden yana olmadığı, yabancı kelime ve kâ'idelerin yerine Türkçeleri'nin kullanılması fikrinde olduğu anlaşılır; Süleyman Nazîf'in fikirlerinden yana olan Ali Nusret'in, İshakî'nin bu makâlesine cevâbı *Servet-i Funûn*

---

eserin adı *Kapudan Kızı* veyâ *Yüzbaşı'nın Kızı* mı olduğu hakkında kesin birşey söyleyemiyoruz. İshakî'nin eserlerini içine alan bibliyografyadaki tamamlanmamış olanlardan biri, "*Derebeyleri*, Gogol'den tercüme,, şeklindedir (S. xxiv, nu. 45); Necib Asrî'nin eserinde, "Gogol'ün *Eski Zâdegân* adlı romanını terceme,, ettiğinden bahsetmesi dolayısıyla (S. 10) bu terceme eserin adını öğrenmiş oluyoruz. Bibliyografyada kaydedilmemiş bulunanlara, Prof. Saadet Çağatay'ın 1924'de Berlin'de yazıldığından bahsettiği edebî eseri *Uluğ Bayram*'ı da katabiliriz (S. 276).

⁸ S. 176, 226, xxii, nu. 13.

⁹ S. xxiv, krş., 226, 227, 228-29. Said Şâmil'in makâlesinde sözünü ettiğimiz gazetelerden birinin adı *Tavuş* değil, *Tavuş*; bir başkasınınkî *Tan Yıldızı* şeklinde ve Türkiye Türkçesi'ne uygun olarak verilmiştir (S. 21). Eserde *tang* şeklinde yazılan kelimenin son iki harfini ayrı-ayrı iki harf değil, Köktürk harflerimizde de bulunan *Tañrı* kelimesinde olduğu gibi, genizden söylenen, Arab harflerinde *kâf-ı nûnt* buna karşılık kullanılan çift sesli tek harftir; bu harfin *ng* şeklinde yazılmasının birçoklarıncâ iki harf sanılmasından başka, ikinci harfinin gayn (ğ) sesiyle söylenilmesine yol açacağı düşüncesiyle tek harfle, *ñ* şeklinde yazılmasını uygun bulmaktayız.

¹⁰ C. II., nu. 46, 5 Receb, 1327/9 Temmuz, 1325 (22 Temmuz, 1909), s. 316-17. Rusya Tatar Muharrirlerinden Ayaz imzâsıyledir. İlk cümlesinden, Süleyman Nazîf'in *Tasvîr-i Efkâr*'ın 43'üncü sayısındaki makâlesine karşılık yazıldığı anlaşılır. Osmanlı Türkçesi'yle olan makâlenin birkaç paragrafı *Sırât-ı Mustakîm*'in yalnız cildi ve sayısı verilerek Necib Asrî tarafından neşredilmiştir (A.e., s. 25-27).

mecmuasında neşredilmiştir¹¹; İshaki'nin yine *Sırât-ı Mustakîm*'de basılan *Lisân Mes'elesine dâir* adlı makâlesi ona karşılık olmak üzere yayımlanmıştır¹². Aynı mecmuada, *Âlem-i İslâm—Rusya Müslümanları: Tatarlar* başlıklı makâle dizisinin basılmış bulunduğunu da bilmekteyiz¹³. Bundan üç yıl kadar sonra, 1911'de *Türk Derneği* mecmuasında *Tatar Edebiyatı'nın Tarihçesi* adlı incelemesi basılmıştır¹⁵. Bu tarihten sonra da tutuklamalar, hapsedilmeler, sürgünlerle dolu dayanılması güç hayâtını sürdürmeğe çalışan İshaki'nin, Birinci Dünyâ ve İstiklâl Savaşı yılları da dâhil, Türk basınında herhangi bir yazısına rastlamış değiliz. *Tevhîd-i Efkâr*'da, 1924'de yayımlanan *Berlin'de Hazin Bir Bayram—Müslümanlar Her Sene Bayramı Nasıl Tes'id Ederlerdi* adlı musâhabetinde, o bayram'ın yüreklere sinen acılığını duyurmağa çalışmıştır¹⁵.

Prof. Saadet Çağatay, Ayaz İshaki'nin Berlin'de iken maddî sıkıntı içinde bulunduğundan, orada yayımlanan *Vossische Zeitung*'da birkaç makâlesi neşrolduğundan bahsediyor. Türkiye'ye 1925'de göç etmiş, Ankara'da iş bulamadığından İstanbul'a taşınmıştır. "Yazarlık, onun anladığı şekilde Türkiye'de mümkün değildi. Onun için o, yalnız ba'zı tesâdüfî işlerle meşgûl olabiliyordu. Ba'zı ahbâb ve dostların vâsitasıyla gazetelere, mecmualara makâleler yazar, oradan eline üç-beş kuruş para geçer, onunla geçinip giderdi. *Cumhuriyet* gazetesinin sâhibi Yunus Nâdi de ona karşı iyi davranmıştır. Yunus Nâdi'yi, Paris'te bulunduğu zamândanberi tanyordu. Her hafta bir makâle yazdırarak, haftalık bu makâle karşılığında bir Türk lirası verir, o zamânın hayâtı buâyâra göre olduğundan, bununla aç kalmayacak kadar fakir bir hayât, muvakkat de olsa sürdürülebilmştir,, deniliyor. Bu bilgilerden, *Cumhuriyet* gazetesinde de makâleleri bulunduğu anlaşımaktadır; fakat

¹¹ *Tezyîn-i Lisân ve Üslûb-i Beyân*, c. xxxvii., nu. 948, 23 Temmuz, 1325/19 Receb, 1327 (5 Ağustos, 1909), s. 179-82.

¹² C. ii., nu. 50, 3 Şa'bân, 1327/6 Ağustos, 1325 (19 Ağustos, 1909), s. 380-81. Kazanlı Ayaz imzâsıyledir. Makâlenin bir-iki paragrafı, Necib Asrî tarafından alındığı mecmuanın cilt ve sayısı bildirilerek yayımlanmıştır (A.e., s. 27-28). Bu münâkaşaya, İshaki'nin 46 numaralı *Sırât-ı Mustakîm*'de basılan yazısı dolayısıyla, Bulgaristan'ın Dospat sınırından Mülâzım M. Mâcid ile onun lehinde olan, Şam'da Hicâz Demiryolu İnşâ'at Muhâsebe Başkâtibi Tâhir de *Lisân Mes'ele*si başlıklı makâlesiyle katılmıştır (A. mec., 10 Şa'bân, 1327/13 Ağustos, 1325/26 Ağustos, 1909, s. 295-96). M. Tâhir'in, *Sırât-ı Mustakîm* mecmuasının adını bile Türkçeleştirerek, "*Doğru Yol*"un kırkaltıncı sayısında Kazanlı Ayaz Efendi'nin yazdıklarını okudum,, cümlesi de, dil sâdeliğinde nekadar ileri gittiğini gösterir.

¹³ C. ii., nu. 51, 10 Şa'bân, 1327/13 Ağustos, 1325 (26 Ağustos, 1909), s. 398-99; nu. 52, 17 Şa'bân, 1327/20 Ağustos, 1325 (2 Eylül, 1909), s. 415-16; c. iii., nu. 53, 24 Şa'bân, 1327/27 Ağustos, 1325 (9 Eylül, 1909), s. 15-16; nu. 55, 7 Ramazan, 1327/10 Eylül, 1325 (23 Eylül, 1909), s. 47-48; nu. 56, 15 Ramazan, 1327/17 Eylül, 1325 (30 Eylül, 1909), s. 60-62. Kazanlı Ayaz imzâlı bu tefrikaların sonuncusunda yine, "Sonu var,, deniliyorsa da, devâmını görmüş geçiliz.

¹⁴ Yıl-I, nu. 5, İst., 1327 (1911), Vatan Matbaası, s. 156-59.

¹⁵ 16 Şevvâl, 1342/19 Mayıs, 1924. Bu ciltte başka makâle ve musâhabeleri vardır.

bunlara dâir bilgi verilmiş değildir¹⁶. Kıvrımlı Azmî'nin *Şimâl Türkleri'nin Büyük Bir Edibi ve Âlimi—Şehrimizde Bulunan Ayaz İshakî Bey Kimdir* başlıklı yazısından, 1925 Hazirân'ında İstanbul'da bulunduğu anlaşılır¹⁷. *Cumhuriyet* gazetesindeki yazılarına bir örnek olarak *İnkılâbda Yeni Devir* adlı makâlesini verebiliriz¹⁸. *Bu Günün Münâkaşaları—Türk Zümrelerini Birleştirmek* başlıklı makâle dizisi, "Ankara'dan Ali Haydar Bey'e cevâbı,, kaydıyla *Vakit* gazetesinde neşredilmiştir; sonunda, Ankara—Kânûnievvel (Aralık) tarihi bulunmaktadır¹⁹.

Mecid Sakmar'ın yazısında, 1911'de İstanbul'da iken *Türk Yurdu*'nda yazılar yazardı,, deniliyorsa da²⁰, onun o tarihlerde kendi imzâsıyla neşredilmiş hiçbir yazısını görmüş değiliz. Ayaz İshakî'nin Berlin'den, ba'zı Türkçüler'in Avrupa'dan Türkiye'ye gelip yerleşmeleri, Hamdullah Subhî'nin Maârif Vekillîği sırasında sağlanmıştı²¹. İshakî'nin *Türk Yurdu* mecmuasındaki yazılarının Mayıs, 1925—Şubat, 1926 tarihleri arasında neşredildiği görülür. Bunlar, *Ruslar Arasında Yeni Bir Fikir Cereyânı*²², *Abdül-Kayyûm Nâsri—Yüzüncü Sene-i devriyye-i Velâdeti münâsebetiyle*²³, *Züleyhâ*²⁴, *Şimâl Türkleri'nde Tiyatro*²⁵, *Yüksek Türk Dili*²⁶, *Bütün Türk-*

¹⁶ *Babam Ayaz İshakî*, s. 275, 277.

¹⁷ Nu. 409, 27 Haziran, 1925.

¹⁸ Bu musâhabesi, gazetenin 19 Teşrinievvel (Ekim), 1925 tarihili sayısında neşredilmiştir.

¹⁹ 12, 14, 15 Kânûnievvel (Aralık), 1925. Sonunda, *Ankara — Kânûnievvel* kaydı vardır.

²⁰ *İlk Te'sir*, s. 327.

²¹ Prof. Saadet Çağatay, babasının Berlin'den Ankara'ya göç etmesi dolayısıyla, "...bir-ara *Türk Yurdu* mecmuasında çalıştı ise de, çok geçmeden, ma'lûm kuvvetler yönünden gelen sebeplerden ötürü geçim yolları daralmış, veyâ kapanmıştı. Yalnız Ayaz'ı değil, diğer dış Türkler'in ileri gelen mümessillerini, Türkistânlılar'ı, Azeriler'i v.b. aynı âkıbet karşılaşmıştı,, bilgisini vermiştir (Aynı makâle, s. 277).

²² C. II., Yıl-14, nu. 8, Mayıs, 1341 (1925), s. 166-74. Sonunda *Berlin — Kânûnievvel*, 1925 kaydı vardır.

²³ Nu. 11, Ağustos, 1341 (1925), s. 408-13. Bu makâlesinin bütünü, İshakî'nin nâşir ve baş-muharriri bulunduğu *Millî Yol* mecmuasında yayımlanan yazıları listesinde kaydedilmiş (S. 116), 1937'den önce *Türk Yurdu*'nda basıldığından bahsedilmemiştir.

²⁴ Nu. 12, Eylûl, 1341 (1925), s. 574-91. *Züleyhâ*'nın Birinci Perde'si yayımlanmıştır. Verilen ilk dip-notta, "1907'de Çistay-Zindanı'nda başlanarak, 1911'de Kandilli'de devâm ve 1912 Kânûnievvel ibtidâsında Petersburg'da ikmâl edilmiştir,, deniliyor.

²⁵ A. mec., aynı sayı, *Şimâl Türkleri'nde Tiyatro*, s. 602-611. Bu incelemesinde sahneye konulan eserlere dâir de bilgi vermiştir. İlk temsil edilen, kendisinin *Üç Hatun Birle Turmuş* (Üç Kadınlı Hayât) adlı eseri olduğu anlaşılır. Bahsettiği bu millî tiyatro eserlerinden ba'zılarının, bu arada kendisinin adı geçen eseri ile, *Muallim* ve *Aldım, Birdim* dramlarının tahliline de yer vermiştir.

²⁶ C. III., Yıl-15, nu. 13, Teşrinievvel, 1341 (1925), s. 48-56. *Züleyhâ*'nın İkinci Perde'si, besteli kısımlarının notaları da verilerek aynı sayıda neşredilmiştir (S. 76-90).

ler'de *Yüksek Bir Türk Dili'nin Vücutte Gelmesi Mümkün müdür*²⁷, *Türk Kadını*²⁸, *Arab ve Latin Elifbâlarını Mukâyese* başlıklı makâlelerdir²⁹. *İdil-Ural Şâiri Abdullah Tokay—Ölümünün 20. Yılığın münâsebetiyle*, onun Türkiye basınında bizim görebildiğimiz son yazısıdır³⁰.

Atatürk'ün işlenen konuya uygun düşen, öne sürülen fikirleri destekleyici veciz cümlelerine bir yazının başlığından, veyâ bitiminden sonra yer verilmesi, İshakî'nin eserlerinden alınan parçaların ve mühim fikirlerini yansıtan cümlelerin nakli, hayatının birçok safhalarını canlandıran, çoğu arkadaşları ile birlikte resimleri dolayısıyla eser, çekici ve ilgiyi artırıcı husûsiyet kazanmıştır.

Eserdeki yazılarda, İshakî'nin hayâtı, eserleri türlü yönleri bakımından aydınlatılmış, *Züleyhâ* adlı dramının 1917'de Kazan'da, *Bayeşiç* komedisinin henüz basılmadığı sıralarda, 1934'de Tokyo'da temsili hakkında bile, bunları seyredenler tarafından bilgi verilmiştir (S. 271, 61 v.d.). Muhtelif hâtra ve incelemelerde yer alan mühim devlet adamlarının, siyâsî parti, dernek, eser, gazete adlarının, hattâ *sacı yapmak, hevil namazı kılmak* gibi Türk folklorunu ilgilendiren malzemenin, esirlik, demokrasi, hürriyet, v.b. ta'birlerin taranmasıyla *Öz-adlar ve Ta'birler Dizisi* hazırlanabilirdi; ne yazık ki eser, birçok sâhalardaki araştırmaları kolaylaştırmağa yarayacak böylesine zengin malzemeyi içine alan bir dizgiden yoksun bulunmaktadır.

Hıristiyanlaştırılma'ğa çalışılan Kırım Türkleri'ni İslamlaştırma yolunda çalışan, İdil-Ural Türkleri'nin millî hürriyet ve istiklâlî uğrunda ömür boyu azimli mücâdeleleri dolayısıyla Ukrayna mücâhidlerince de örnek bir kurtuluş hareketi yol göstericisi sayılan Ayaz İshakî'nin (S. 338, 348, 328 v.d.), bulunduğu

²⁷ *Bütün Türkler'de Yüksek bir Türk Dili'nin Vücutte Gelmesi Mümkün müdür* adlı bu makâlesinin bir önceki sayısındakinin devâmı olduğunu söyleyebiliriz (C. III., nu. 14, Teşrinisânî, 1925, s. 148-53). *Züleyhâ*'nın Üçüncü Perde'sinin tefrikası da bu sayıdadır (S. 203-17). Mecmuada, bu Beş Perde'lik eserin geri kalanı yayımlanmış değildir.

Züleyhâ hakkındaki incelemesinde, bunun konusunu anlatarak ba'zı kısımlarını neşreden Prof. Saadet Çağatay, "*Züleyhâ* dramı *Türk Yurdu* dergisinin 14. yıl, 2. cildinde (1341/1925) yayımlanmağa başlamış (1. perde No. 12'de; 2. perde No. 13'de, 3 ve 4. perdeler No. 14'de), ancak son kısmı çıkmamıştır,, bilgisini vermiştir (S. 179-187). 12 ve 13'üncü sayılarındaki tefrikalarının sonunda *Perde İner* kaydı bulunduğu hâlde, 14'üncü sayıdaki neşrinin sonunda böyle bir kayıdın bulunmayışı, bu Perde'nin bütünü'nün basılmadığını düşündürmektedir; biraz önceki kaydimizden de anlaşılacağı üzere, 4'üncü Perde'si *Türk Yurdu*'nda neşredilmiş değildir.

²⁸ C. III., nu. 15, Kânûnisânî, 1926 (Mecmuanın iç-kapağında yılı gösteren tarih yanlış olarak 1925'dir), s. 335-42.

²⁹ C. III., nu. 16, Şubat, 1926, s. 420-32. Mecmuanın dış-kapağındaki adı, *Arab ve Latin Elifbâları*'dır. *Türk Yurdu*'nda basılan yazılarının hepsi Ayaz İshakî imzasıyla'dır.

³⁰ *Yana Millî Yol*, Yıl-5, Sayı-4'den alındığı kaydıyla Türkiyât Enstitüsü İlim Asistanı Kıvâmeddin Bey tarafından Türkiye Türkçesi'ne çevrilmiştir (*Azerbaycan Yurt Bilgisi Dergisi*, Yıl-2, nu. 16, Nisan, 1933, s. 190-92).

çevrenin içtimâ'i, siyâsi hayâtını canlandıran edebî eserleriyle, gazeteciliğiyle de mühim bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Türk-Tatar halkınca Ayaz Agay, Ayaz Abzî (Amca), Hazret ad ve sıfatlarıyla anılması, ona karşı beslenen saygı ve sevginin ifâdesidir. Oralarda eserlerinin okunması önlenmeğe çalışılması, kütüphânelerden çıkarılması, hattâ adının yasaklanmış bulunması (S. 95), uyandırdığı te'sirin derinliğini, şöhretiyle kök saldığını açıkça göstermektedir. Bu yüzden, *Muhammed Ayaz İshakî, Hayâtı ve Faâliyeti—100. Doğum Yılı dolayısıyla* adlı eseri Tertib Edenler'in çalışmalarını minnet ve teşekkür duygularıyla kutluyoruz. Sayısı kırkbiri bulan hâtıra ve araştırmaları içine alan eserdeki muhtelif yazıların herbirinde, onun artık yok olan maddî hayâtı, şahsiyeti, eserleri hakkındaki zengin malzemeyi parça-parça önümüze serilmiş buluyoruz. Sözlerimize son verirken, bu kaynaklardan da faydalanılarak onu bir bütün hâlinde canlandırıp ayakta tutabilecek bir monografinin hazırlanarak neşredilmesi dileğinde olduğumuzu da söyleyelim.

Ankara—10 Şubat, 1982

FEVZİYE ABDULLAH TANSEL

